

III 401581

PRIMII PROFESORI DE FILOZOFIE

AI

ȘCOALEI DELA SF. SAVA

CONFERINȚĂ ȚINUTĂ LA LICEUL SF. SAVA ÎN ZIUA DE 5 DECEMBRIE 1926
CU PRILEJUL SERBĂRII PATRONULUI

DE

GHEORGHE ADAMESCU

PROFESOR, MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Extras din «Revista Generală a Invățământului»

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA ION C. VACARESCU
No. 4, STRADA UMBREI, No. 4

1927

COTA

~~0411760~~

INVENTAR 147319

PRIMII PROFESORI DE FILOZOFIE

AI

ȘCOALEI DELA SF. SAVA

**CONFERINTĂ ȚINUTĂ LA LICEUL SF. SAVA IN ZIUA DE 5 DECEMBRIE 1926
CU PRILEJUL SERBĂRII PATRONULUI**

DE

GHEORGHE ADAMESCU

PROFESOR, MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

1973.19

Extras din «Revista Generală a Invățământului»

BUCURESTI

**TIPOGRAFIA ION C. VACARESCU
No. 4, STRADA UMBREI, No. 4**

1927

Biblioteca Centrală Universitară
"Carol I" Bucureşti

Cota III 401581

1956

B.C.U. "CAROL I" BUCURESTI

C147319

Regul 620413

Primii profesori de filozofie ai școalei dela Sfântul Sava

I.

Școala din mânăstirea Sf. Sava din București are, în istoria sa, două mari perioade: a) ca școală grecească, întemeiată în vremea lui Șerban Cantacuzino' pela 1680; b) ca școală românească, întemeiată de G. Lazăr în 1818.

In dezvoltarea ce urmează voi avea în vedere numai faza a doua și-mi voi mărgini expunerea până la 1848.

II.

Când Vodă Caragea aproba ca acest «de curând venit din părțile Ardealului» și anume «Lazăr ingenerul» să deschidă o școală în «odăile» din curtea mânăstirii Sf. Sava, nu i se impuse nici un plan de studii, rămânând ca el să-l întocmească aşa cum va socotì.

Luând ca model organizația școlară din Austria și în special «Liceul regiu academic» din Cluj, în care învățase și el, își întitulă noua lui școală «Academia românească» și stabilì trei grade, numite «tagme», de învățământ:

A. Tagma pentru cei mai slăbănogi (cetirea, scrierea, catihisul, gramatica și aritmetica).

B. Tagma a doua (gramatica, poetica, gheografia, retorica, istoria neamului cu alte științe ce sănt spre trebuință).

C. Tagma a treia pentru «cei mai în vîrstă și deprinși» (aritmetica, gheografie, gheometria, trigonometria, alghebra, gheodezia).

La acestea se adaogă a patra:

D. «Mai având volnicie de la mai marii efori, vom trece și la celealte înalte tagme filosoficești și la tagmele iuridicești». („Inștiințare către tinerime” de G. Lazăr 1818).

Vedem de aici că filozofia face parte din învățăturile «înalte», adică din cursurile ce ar corespunde cu cele universitare.

Ce a realizat Lazăr din acest program și cu ce profesori?

Petre Poenaru nu ne vorbește despre activitatea lui Lazăr în direcția învățământului filozofic. (Discurs de recepție în Academie. «George Lazăr și limba română» 1871). În schimb, Heliade, care a făcut prima biografie a dascălului de la Avrig, ne dă un mare număr de amănunte («Curier românesc» 1839 No. 64). Scrise după 16 ani de la moartea fostului său profesor, informațiile lui Heliade ar putea fi privite cu oarecare rezervă pentru unele puncte, în privința cărora l-ar fi putut însela memoria, dar, în genere, pot fi socotite ca adevărate.

Colaboratorii lui Lazăr au fost: Popa Pavel, Eufrosin Poteca, Ladislas Erdeli și, mai târziu, Heliade Rădulescu.

Dacă ținem seamă că Lazăr studiase filozofia la Viena și tradusese, ca student, câteva lucrări din acest domeniu, ni se pare firesc ca el să fi luat asupră-și cursul de filozofie, dar pe de altă parte, știind că membrii Eforiei Școalelor ceruse nou lui dascăl să caute *mai ales* a scoate ingineri, cari să măsoare moșiiile, trebuie să admitem că cursurile de matematică aveau să-i revie tot lui, fiindcă nu putea găsi elemente pregătite în această direcție. Această presupunere devine siguranță dacă ne amintim că el a redactat un curs de aritmetică și altul de trigonometrie (pe care le posedăm și s-au și tipărit în 1924). Prin urmare Lazăr ori trebuia să treacă altui profesor ori să împartă cu altul cursurile de filozofie.

Heliade ne spune că la început Lazăr a predat și matematica și filozofia, dar curând a dat o parte din materie lui Ladislas Erdeli:

«Lazăr trecu cu filosofia la metafizică și, fiindcă avea și alt clas de trigonometrie, clasul de logică rămase vacant. Ca să îndestuleze și pe alți tineri ce erau pregătiți a ascultă logica, fu însărcinat și cu clasul acesta tot Erdeli (care predă latina și franceza) și începă logica lui Condillac».

Așa dar primii profesori de filozofie la Sf. Sava au fost Gh. Lazăr și Lad. Erdeli.

Să întâmplă însă o divergență între cei doi colegi, căci Lazăr, cam autoritar, voiă ca o singură sistemă filozofică să fie comunicată școlarilor, și el și-alesese pe Kant, iar Erdeli se conducea după Condillac. Această divergență e povestită de Heliade cu obișnuitul său umor:

«Aceasta fu o ispită a lui Lazăr. Se supără să nu vază o sistemă urmată; simția și cunoștea amestecul ce ar fi urmat în învățătură; se vedea silit sau el a schimbă pe Kant sau Erdeli pe Condillac; cu toate că, ce este drept, vrea mai bine să rămâie jos Condillac pe lângă Kant. Lazăr, cu toate că trăise între Francezi în vremea armiei lui Napoleon, pe care îl iubiă dimpreună cu Francezii lui, și vorbiă adesea de dânsii; însă filosofia franțuzească zicea că trebuie să-și scoată căciula înaintea celei nemțesti și prin urmare pe Condillac, cu toate descooperirile sale, nu-l avea de mare lucru în filosofia veacului».

Din modul cum e redactat acest pasagiu, înțelegem că Heliade, cu tot respectul se voiă să arate pentru memoria lui Lazăr, înclină spre părerea lui Erdeli și, în adevăr, știm că gramatica scrisă de el, în timpul cât a lucrat alături de Lazăr, urmează principiile lui Condillac.

Mai interesant chiar decât această divergență între profesori este faptul că studenții luau și ei parte la discuție, mai ales că ei aveau prilej, știind grecește, să urmeze și cursurile dela Academia grecească (la Măgureanu), unde, după spusele lui Heliade, era mai mult urmat Condillac și un alt filozof francez, Tracy, în temeietorul așa numitei «ideologii», prin care urmă să înlocuiască psichologia, metafizica, etc., socotind că toate științele omenești nu sunt decât aplicații ale ei.

Astfel, ne spune Heliade:

«Trei filosofi se auzeau pe catedrele Capitalei:
Kant, Condillac și Trasi».

Primii doi sunt destul de cunoscuți. Al treilea e Francezul *Destutt de Tracy* (1754—1836), spirit neastâmpărat, fost colonel în armata regală, partizan al revoluției celei mari și unul din teoreticianii ei, senator al lui Napoleon, după 18 Brumar, și membru al Institutului, apoi adversar al împăratului și amic al Bourbonilor, păîr al Franței, în fine adversar al Bourbonilor.

De aci ar urma că, în vremea aceea, înainte de revoluția lui Tudor a putut să fie în București o mișcare filozofică și să se împartă lumea școlară în tabere filozofice cum se împarte azi în tabere politice. (Despre disputele acestea: G. Bogdan Duică: «Cantianii români» în «Semănătorul» 1904).

Lucrul poate să pară neverosimil; dar el se explică în mod firesc, dacă ne gândim că această mișcare se mărginește la un număr mic de persoane și de familii; dar, chiar așa, n'ar fi putut exista dacă n'ar fi fost în cursul secolului XVIII o serie de profesori cari, în Academia grecească, să fi întreținut preocupările de ordin filozofic, măcar că în mod pedant, cu discuții interminabile asupra felurilor de argumentare în discursuri și feluritelor sti-luri întrebuiște de oratori. Tot așa ne explicăm cum s'a putut ca, în plină dominațiune culturală grecească, să apără în românește o carte de filozofie, și nu o traducere, ci o polemică originală: aceea a lui *Petru Stamatiad*.

Iată despre ce e vorba:

In sec. V înainte de Crist ar fi trăit un filozof grec Ocellus, elev al lui Pitagora; el ar fi scris o lucrare asupra genezei lumii, stabilind principiul că lumea este fără *început și fără sfîrșit*. Tradusă în franțuzește de către Marchizul d'Argens (1704—1771), ea a dat naștere unei combateri din partea unui grec din Tara Românească *Clucerul Zanetti* (tip. la Viena 1787 în grecește și în franțuzește), și în formă de scrisoare către acesta este lucrarea dascălului Stamatiad (tip. 1791 și retipărită 1925).

Mă grăbesc a preciză că această lucrare n'are vre-o legătură cu școala dela Sf. Sava, dar ea ne face să credem în posibilitatea unor discuții filozofice în vremea de care ne ocupăm.

Era firesc că această stare de efervescență științifică să fi dat de gândit conducătorilor școalelor din acel timp. Ei vedea că se ridică o tinerime doritoare de învățatură, că pentru ea se cer noi forțe didactice, că în țară elaborarea culturii este prea slabă ca să se poată spera formarea lor între granițele principatului, că profesorii cari au produs entuziasmul studenților au fost sau Greci sau Români, cari au studiat în alte țări mai înaintate; de aceea chibzuiră Eforii Școalelor, pare-se după îndemnul mitropolitului Dionisie Lupu, un amic și sprijinitor al lui Lazăr, ca să trimită pe socoteala statului patru bursieri în Occident. Aceasta s'a întâmplat în anul 1821.

Nu știm cari au fost criteriile de alegere. Heliade ne spune că a fost ales el împreună cu *Constantin Moroiu*, *Ion Pandele* și *Eufrosin Poteca*, dar, în ultimul moment, s'a trimis în locul lui Heliade, *Simion Marcovici*. Cauzele acestei schimbări nu se țin de subiectul nostru și nu le vom cercetă.

Acești bursieri erau, în Februarie 1822, la Pisa; de aci Eufrosin Poteca, scrie mitropolitului că ei își fac datoria, dar că dorința unora din Efori, ca *toți* bursierii să învețe în doi ani *toate* științele de cari ar fi nevoie să fie predate la Sf. Sava, nu se poate realiză. Ei se specializează, și în ce-l privește pe dânsul declară că «a studiat atât de bine filosofia propriu zisă, în cât îndrăsnește a spune că și a o predă este vrednic».

El este *al treilea profesor de filozofie de care ne vom ocupa și primul care-și tipărește cursul.*

III.

Eufrosin Poteca este una din figurile cele mai venerabile din trecutul învățământului nostru. Călugărit la vîrstă de 26 ani, începù chiar atunci învățaturile mai înalte în Academia domnească, în care limba de predare eră greceasca și în care, pe atunci (1812), funcționau profesori cunoscuți prin publicațiile lor în lumea cultă grecească.

Din această împrejurare ne explicăm cum, după 4 ani (1816), deveni și el profesor în aceeași Academie grecească, având a predă dogmele bisericii ortodoxe, iar în școală lui Lazăr i se încredință cursul de geografie, după spusa lui Heliade.

După studiă, cum am văzut, în Italia, în 1824 trecu în Franța (în Paris), unde se ocupă cu teologia, filozofia și istoria și, întorcându-se în patrie, fu numit profesor de filozofie în Octombrie 1825 și de aceea i se zicea «Părintele Eufrosin Filosoful».

Biograful său G. Dem. Teodorescu spune că deschiderea cursului s'a făcut cu solemnitate, în fața mitropolitului, a eforilor, și a., și că atunci a rostit un discurs de introducere.

Activitatea profesorală a lui Poteca s'a exercitat dela 1825 până la 1828. Atunci, întrând armatele rusești în București și închizându-se școala dela Sf. Sava (care deveni spital), Poteca plecă la Viena, unde își tipări cursul său și se întoarse în 1829, dar nu-și mai continuă profesura, căci în 1830 fu numit de Kiselef egumen al mănăstirii Motrul și avu de atunci alte preocupări.

Care este cursul lui Poteca?

Pe atunci, profesorii noștri n'aveau curajul să facă cursuri originale (pe cât poate fi original un curs de școală), ci se mulțumiau să ia un autor strein reputat și să-l traducă. Autorul ales de Poteca este Heinecke (sau latinizat: *Heineccius*) (1681—1741), fost profesor la Halle și la Frankfurt pe Oder, cunoscut mai ales ca jurisconsult și ca om politic. Printre alte opere, care cuprind cercetări originale, a publicat și un manual intitulat: *Elementa philosophiae rationalis et moralis* (Amsterdam, 1729). Acest manual fusese tradus în grecește de Marele Ban Grigore Brâncoveanu (Vienna, 1808) sub titlul «Στοιχεῖα τῆς λογικῆς καὶ ἡθικῆς φιλοσοφίας». Poteca l-a tradus în românește și l-a utilizat în manuscris până când împrejurările i-au permis să-l dea la tipar.

Cartea e intitulată «*Filosofia cuvântului și a nărvurilor adică logica și iithica elementare, cărora să pună înainte istoria filosoficească, scrise întâiu latinește de lăudatul profesor Iv. Gotlieb Ainekie, fiind în catedra filos. din Alla. Apoi traduse în limba ellinească de Dumnealui*

Marele Ban Grigorie Brâncoveanul, iar acum în limba românească de Eufrosin Dimitrie Poteca, ieromonah și profesor de filosofie dela București spre povățuire la lețiile sale de filosofie. La Buda în crăiasca tip. a Univ. Ungariei. 1829.

Este dedicată membrilor Eforiei școlare: *Marelui Ban Const. Bălăceanu, Marelui Vornic Iordache Golescul, Marelui Logofăt Alexandru Filipescu, Marelui Logofăt Nestor.*

In lunga prefată dedicatorie ne spune că a găsit această carte «cu adevărat folositoare» și avem dreptul a bănuī că un motiv hotărîtor, pe lângă împrejurarea că o avea tradusă într'o limbă cunoscută, și de un compatriot, va fi fost faptul că autorul era un teolog, ba chiar cleric, și aceasta se potrivia cu situația lui de monah. Și în adevăr, preocuparea de a face din ideea de Dumnezeu centrul întregii filozofii este vădită în lecția introductivă a lui Poteca. Scopul filozofiei este

să ne înălțăm cugetele noastre până la înțelepciunea cea nemărginită, la Dumnezeu.

fiindcă

toată formația celor ce sănăt arată pre Estimea, Puterea, Înțelepciunea, Dreptatea, Bunătatea și mila lui Dumnezeu.

In scurt :

Toate sănăt, pentru că este Dumnezeu.

De aceea datoria celui care începe să învețe filozofia este să adreseze rugi Celui Prea Înalt pentru că să-i lumineze mintea și să-i dea înțelepciunea și pricperea necesară:

Dumnezeul părintilor noștri, cel ce ai făcut toate cu cuvântul tău și cu înțelepciunea ta ne-ai dat nouă acest fel de organisire și aşezare, în cât să stăpânim pre pământ preste toate celelalte făpturi ale tale.... tu prea înțelepte, pre nimenea *nu iubești ca pre cel ce lăcusește împreună cu înțelepciunea, pentru că aceasta e mai frumoasă decât soarele și decât toată strălucirea stelelor....* miluește-ne pre noi, Dumnezeule, tatăl nostru, și dă-ne înțelepciunea și pricperea din ceriul cel sfânt al tău, pentru că noi, și de săntem mici și puțini la pricpere, însă fii ai tăi ne numim și săntem... Dar între noi, și de-ar fi cineva desăvârșit, fără înțelepciunea cea dela tine întru nimic s'ar socoti. Trimit nouă, Doamne, *înțelepciunea* ta...

pentru că aceea pre toate știe și cunoaște... Dă-ne nouă, Doamne, ca toți Români, mari și mici, tineri și bâtrâni, să arătăm în faptă cât de fericite sănătoroadele carele îndeletnicindu-se la științe și la filosofie, viețuesc după vrednicia cuvântului drept, înțeleagă dar toți Români că *cuvântul cel drept ai binevoit a fi trimis și în pământul acesta...* ca *toată tinerimea românească să fie filosofi și înțelepți*. Așa ne rugăm Ie, Doamne, ca *noroadele din prejurul nostru, văzând învățăturile și faptele bune ale noastre*, să slăvească preasfințitul și de mare cuviință numele tău, al Tatălui, al fiului și al Sf. Duh, Amin!».

După acest preambul, caută să fixeze o definiție a filozofiei și, înălăturând unele și altele, o primește pe a lui Heinecke:

«Cunoștința adevărului și a Bunului, dobândită din cuvântul cel drept și potrivită spre adevărata fericire a omului».

După oarecari deslușiri și după ce arată însemnatatea filozofiei în legătură cu chestiunile politice și sociale, el insistă asupra necesității unui învățământ filozofic:

«Din Portugalia până în Petruburg, nu e cetate unde să nu fie o catedră filosoficească».

Un scurt și pitoresc istoric al doctrinelor filozofice din antichitate formează partea finală a lecțiunii sale introductive, pe care o încheie cu acest deziderat:

«Dea nouă Domnul să filosofească toți fiili Românilor și fie numele Domnului binecuvântat!»

Cursul lui Heinecke, tradus de Poteca, are 3 părți: *istoria filosofică, logica și itica*.

IV.

Cu încetarea cursului lui Eufr. Poteca începează orice învățământ filozofic în țară, căci școala dela Sf. Sava era singura în care se putea predă.

Regulamentul organic, introdus în 1832, care orânduește toate ramurile activității publice, are și o legiuire pentru școală.

După această legiuire, *scoalele naționale* se împart în patru ramuri :

1. Școale începătoare (cu 4 clasuri).
2. Școale umanioare (cu 4 clasuri).
3. Invățături complementare (cu 3 clasuri).
4. Cursuri speciale: matematici, legi, agricultură.

In învățământul, care corespunde cursului secundar inferior nu se vede nici un studiu de natură filozofică. In cel zis complementar, care ar fi un curs superior de liceu, găsim materiile următoare:

Clasul I: Ritorica, invățături slobode, geometria, algebra, limba greacă și latină.

Clasul II: Istoria literaturii, *loghica*, fizica.

Clasul III: *Moralul*, arheologia și chimia.

In acest program sumar sănt două obiecte, cari ar putea fi socotite ca intrând în domeniul filozofiei: Loghica și Moralul. Să cităm însă programul mai amănunțit:

Loghica: Profesorul va tălmăci principurile gramiciei generale sau teoria de a ne înfățișa ideile și va încheia cursul printr'o arătare pe scurt de deosebite metoduri și regule ale loghicei scolastice.

Moralul: Profesorul va arăta desvoltarea și relație ce au între ele facultățile lucrătoare, influența lor asupra norocirii sau nenorocirii omului în viață, mijloacele de a se deprinde cinevași în bune sentimenturi și de a îndrepta sau a pierde acelea care invitează pe om la fapte împotrívitoare fericirii sale și aproapelui său.

De aici se vede că loc important nu se acordă filozofiei prin programul din 1832. Este drept, însă, că nici se află în acel timp un profesor. Când el s'a găsit, atunci s'a dat filozofiei o situație și mai importantă decât fuses în trecut.

Acest nou profesor fu Laurian.

V.

August Treboniu Laurian (nume sonor cam potrivit așa ca să fie conform cu doctrinele latiniștilor), este — ca și Lazar — un alt reprezentant al școalei enciclopedice, care era pe atunci (și în prima jumătate a sec. XIX) reprezentanta instrucțiunii superioare.

Filolog, el a dat la lumină în 1840 o vastă reconstrucție

a limbii noastre ipotetice, aşa cum ar fi existat în sec. XII, adică înainte de orice document scris în româneşte, reconstrucţie care arată o fantazie filologică îndrăsneaţă îşi o stăruinţămeticuoasă în formularea amănuntelor; epigrafist, el a publicat cele dintâi studii în româneşte asupra unor inscripţiuni de pe pietre funerare sau dedicatorii; istoric, el a alcătuit, după cronica lui Şincai, prima istorie generală a poporului român, care a fost cartea generaţiilor de şcolari în timp de peste 30 de ani; pedagog și organizator de şcoale, el a dat manuale pentru cursul primar și secundar, ocupându-se de geografie, de cosmografie, de catehism; cartograf, el a alcătuit în româneşte primul atlas pentru studiul geografiei generale și acea hartă a pământului românesc pe care a intitulat-o «Harta Daciei moderne», care a stat până acum douăzeci de ani pe păreţii claselor pentru a aminti generaţiilor de şcolari ce, an după an, își toceau coatele pe scândurile băncilor, că neamul nostru nu are numai un «vis neîmplinit», dar și o datorie de a face ca Dacia antică să fie și Dacia modernă; în fine Laurian a fost și filozof, nu în înțelesul de creator al unui sistem filozofic, dar un profesor, care a căutat să atragă tinerimea spre problemele filozofice. Dacă, pe lângă toate acestea, adăgăm că el a fost și om politic, că mișcarea revoluționară dela 1848, pornită din câmpia Blajului, l-a numărat între membrii de frunte ai comitetului de acțiune, atunci ne dăm seama că personalitatea lui e foarte complexă, că ea marchează câteva momente mari în istoria desvoltării noastre culturale și începem a crede că nu e drept a-l privi numai ca autor al «proiectului de dicționar al Academiei», cu care s'a înzmăntat activitatea şcoalei latiniste.

In ce ne priveşte, trebuie să spunem că Laurian a ilustrat catedra de filozofie a colegiului Sf. Sava.

Cu ocazia examenului public din 1 Iulie 1845, Laurian rosteşte un «Cuvânt academic», în care face o privire sumară asupra desvoltării filozofiei din antichitatea greacă până în timpul său. Deși într'un ton foarte obiectiv, el se arată partizan al lui Kant:

Prin criticismul lui Kant se potoleşte cearta între dogmatism și scepticism, se închide drumul misticismului; însă marginile cele puse de dânsul cuno-

științei omenești produc într'unii o nemulțumire... De aici se năsecură probele cele mai nouă ale lui Fichte, Schelling și Hegel. Dară prin acestea se recunoscă tot mai mult validitatea *criticismului Kantian și deșertăciunea străduințelor de a se înălță peste imperiul experienței.*

Vorbind mai apoi de trebuința de a se da și la noi o desvoltare studiului filozofiei, de oarece «noi am rămas foarte înapoi în cultură», spune lămurit:

După părerea mea individuală... socotesc că filosofia trebuie zidită pe temeul cel neclătit al experienței, căci altmintrelea se deschide ușa și poarta la toate visurile și la toate fantasteriile.

Cuvântarea lui se încheie cu un elogiu adus filozofiei:

Filosofia e ceeace dă viață tuturor științelor, tuturor artelor și tuturor lucrărilor naturale și libere și revarsă o lumină peste dâNSELE, prin care acestea se prefac în tot atâtea membre în care filosofia se arată în concret. Fără filosofie, științele particulare n'au un fundament comun, dară n'au nici un centru comun în care să se afle legătura lor, ei din contra divergesc în luptă și în ceartă ostilă.

Și întocmai ca Eufrosin Poteca în lecția de deschidere din 1825, Laurian termină cu apelul următor:

Dea dătătorul tuturor ca să se reverse și către noi Români lumina ei ca să ne putem bucură și noi de binefacerile ei!...

Și cine lucrează cu inimă curată, pe acela l-ajută Dumnezeu.

In același an, ca să dea, oarecum, un început de realizare dorințelor sale, Laurian anunță un plan întreg de lucru. El socotește că nu este cu puțină să se răspândească și să se înțeleagă operele marilor filozofi creatori de sisteme, înainte de a se face o atmosferă prielnică prin cărți de pregătire; de aceea își propune a publica întâi patru volume de acest fel:

1. Manual de filozofie după Delavigne;
2. Propedeutica filozofică a lui Iosif Beck;
3. Istoria filozofiei a lui Ioan Lichtenfeld;
4. Sistem de filozofie a lui Krug.

Din acest program, n'a realizat decât două puncte: în 1846 a tipărit «Manual de filozofie lucrat de A. Delavigne»; în 1847 a tipărit «Manual de filozofie de W. Krug».

Imprejurările anului următor l-au silit să treacă munții, lăsând chiar pe primul său copil în vîrstă de doi ani în grija unei familii amice. După închetarea mișcării ardelene, nu s'a mai putut întoarce în Valahia, ci s'a dus în Moldova, unde s'a ocupat cu organizarea și conducerea școalelor în vremea domniei bunului și patriotului Domnitor Grigore Ghica și acolo a făcut parte din comisiunea care a tipărit cronica lui Sincai în întregime, după manuscrisul cumpărat de Domnitor.

Să examinăm pe seurt cele două manuale cari au format o parte din cursul său.

Manualul lui Delavigne este alcătuit «după programa Universității dela Paris din anul 1840».

Pentru ce a ales Laurian această carte prea rezumativă?

1. Fiindcă nu putea începe seria de cursuri decât cu o carte elementară;

2. Fiindcă «e scrisă într'un stil simplu, pe cât poate fi stilul filosofic»;

3. Fiindcă poate fi un îndrumător pentru tinerii cari merg să-și continue studiile în Paris.

Lucrarea cuprinde: o *introducere* despre obiectul, metoda și însemnatatea filozofiei; apoi *Psichologia, Logica, Morala și teodiceea, Istoria filozofiei*. Toate în 213 pagini.

Nu am găsit amănunte despre viața și operele acestui profesor francez. Probabil, el n'a strălucit prea mult în sfera sa de activitate.

Cu totul altfel este celălalt autor pe care-l traduce Laurian.

Wilhelm Traugott Krug (1770—1842), fusese profesor la Universitatea din Frankfurt pe Oder, apoi la Königsberg (1804) la catedra ocupată odinioară de Kant, în fine (1809) la Lipsca.

Desigur Krug nu e un creator de sisteme, ci mai mult un vulgarizator; dar «a adus servicii» prin multimea și varietatea operelor sale, deșteptând interesul pentru studiile filozofice și cerând libertatea spiritului în discuțiile în legătură cu religia.

Cartea e intitulată:

Handbuch der Philosophie 1820, ed. 2-a 1822, ed. 3-a 1828. După aceasta a treia a tradus Laurian.

Krug este socotit ca un discipol al lui Kant, dar el protestează :

« N'am fost nici odată Kantian în înțeles propriu, eu toate că am respectat totdeauna pe autorul acestei școale și-l respectez încă. Eu am plecat numai dela filosofia Kantiană când am început a filosofa, mai înainte cu 30 de ani, pentru că aceasta era pe atunci chiar ordinea zilei. Eu am învățat foarte de timpuriu a cunoaște defectele ei... »

Nu mi-am compus sistema mea, cât de imperfectă să fie, în mod mecanic din teorii străine, ci mi-am format-o organic din mine însu-mi.

Manualul lui Krug Vol. I cuprinde : o introducere despre obiectul și părțile filozofiei; *filozofia elementară*; *metodologia*; *logica*; *logica aplicată*.

VI.

In rezumat, între 1818 și 1848 cursul de filozofie s'a predat în școala dela Sf. Sava în modul următor :

1818—1822 de către Lazăr și Erdeli ;

1825—1829 de către Eufrosin Poteca ;

1842—1847 de August Tr. Laurian.

Au fost dar perioade, între acești profesori, în cari el a lipsit cu totul din învățământ : 3 ani între Lazăr, Erdeli și Poteca, 13 ani între Poteca și Laurian.

VII.

Ca încheiere, voi încercă să fixez în câteva trăsături generale caracterul acelora cari au îndeplinit rolul de profesori de filozofie la Sf. Sava.

Nu am aflat până acum mai nimic despre Erdeli, colegul lui Lazăr.

Pe ceilalți ii cunoaștem din scriserile și din activitatea lor.

Pe căteștrei ii vedem convingi de însemnatatea misiunii lor și stăruind să convingă pe cei mari ca și pe școlari despre nevoia învățământului filozofic și despre efectele ce vor putea să aibă lectiile lor.

Cel mai puțin fericit din ei, Lazăr, iubit chiar până

la fanatism de școlarii săi, se simte bănuit de unii conducători ai școalelor, se simte strâmtorat de cătușele ce-i împiedică libertatea, silindu-l să predeă mai multe cursuri și să aibă preocupări de natură cu totul practică, pe când spiritul lui voia să se avânte în sferile înalte ale cugetării. Așa ne explicăm desele revolte (despre cari vorbește Heliade), când ridică pumnii la cer și striga : «Până când anii blestemului ?». Soarta l-a osândit să plece bolnav din București, să-și dea sfârșitul în satul lui și să nu-și aducă lumea aminte de el decât după trecere de ani, când contele Scarlat Rosetti puse să se sape pe piatra mormântală din Avrig aceste cuvinte :

«Precum Hristos pe Lazăr din morți a înviat,
Așa tu România din somn ai deșteptat».

147319
Eufrosin Poteca a avut parte să-și desfășure în liniște activitatea și să fie iubit și respectat. Ridicat din popor, el și-a sfârșit zilele în pacea mănăstirii ca un patriarh, dar n'a uitat nici pătura umilă din care se ridicase nici școală în care predase filozofia. La unii și la cealaltă se gândește el când își scrie testamentul (1856) și lasă 5200 de galbeni: «Aceștia toți sunt dăruitori colegiului național din București» și din ei să se tie 8 băieți pe timp de 10 ani: 5 în București și 3 în Craiova.

August Treboniu Laurian, om cu mare autoritate, a reușit să facă mult atât pentru studiul filozofiei cât și pentru interesele școalei în genere.

După unirea principatelor, el fu profesor la facultatea de litere din București, fu membru întemeietor și președinte al Academiei Române.

In istoria culturii noastre Lazăr, Poteca și Laurian vor fi totdeauna amintiți, ori câte progrese vom face, fiindcă ei prin cărțile lor românești au făcut primii pași pentru stabilirea terminologiei științifice și a limbajului filozofic.

De aceea putem zice despre ei cu poetul Alexandrescu :

«Sânt mult mai vredniți de cinste acei care au făcut

«In știință sau meșteguri fericitul început,

«Decât cei ce după dânsii și de dânsii îndreptați,

«Au ajuns desăvârșirea prin exempluri ajutați.

*VERIFICAT
2017*